

CIVIL SZEMLE

WWW.CIVILSZEMLE.HU

IV. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM

■ ELMÉLETILEG

AZ NCA ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁSOK

(Konferenciabeszámoló)

CIVILEK A NYOMTATOTT SAJTÓBAN

(Beszedics Otília)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS MAGYARORSZÁGON

(Benedek Gergő–Gosztonyi Gergely–Hargitai Henrik)

BÖLCS „LAIKUSOK”

(Pataki György)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

GONDOLATOK A CIVIL PÁLYÁZATI RENDSZER HATÉKONYSÁGÁRÓL

(Domaniczky Endre)

TISZTÚJÍTÁS ÉS „KÖZMEGHALLGATÁS” – NCA 2006

(Sebestény István)

■ VILÁG-NÉZET

ÁTTEKINTÉS DÁNIA, NORVÉGIA ÉS SVÉDORSZÁG

NONPROFIT SZEKTORÁRÓL (Csaba László Gyula)

■ VISSZAHATÁS

MIHEZ VAN JOGUNK?

(Recenzió)

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS MAGYARORSZÁGON: AZ ELSŐ 3 ÉV

Benedek Gergő–Gosztonyi Gergely–Hargitai Henrik

■ Magyarországon a rendszerváltás után viszonylag hamar megszólaltak az első civil hangok az éterben: a mára ikonikussá vált Tilos Rádió 1991 augusztusi indulásától számíthatjuk a közösségi rádiózás hazai kezdetét. Szabad, friss, fésületlen és alternatív hangok jelentek meg civil kezdeményezésre az akkor még elég egysíkú médiapalettán, amelyek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az úgynevezett Médiatörvény¹ – ellentétben a legtöbb kelet-közép-európai országgal – háromsztatú médiarendszert állított fel.² A közszolgálati és a kereskedelmi rádiók és televíziók mellett immár legálisan is sugározhattak a nem nyereségérdekelt médiumok, hozzájárulva ezzel a demokratikus folyamatok alakításához. A közösségi rádió történelmi-filozófiai háttere az, hogy hangot adjon azoknak, akiknek nincs hangjuk, legyen a szócsöve az elnyomott embereknek (legyen ez akár nemi vagy akár osztályalapú), és legyen a felemelkedésük eszköze. A közösségi rádiók fő jellemzői: nem profitszerzés szándékával működnek, közösségi tulajdonúak és ellenőrzésük, közösségi részvétellel készülnek (sokszor önkéntes munkával [Cserhádi (2006)]) és egy területi vagy érdeklődési közösség számára (és tagjai által) készítik műsoraikat. Már a korai magyar rádiók nevei is árulkodóak: Civil, Szubjektív, Fiksz, Tilos... A kezdeti időktől hangot, megszólalási lehetőséget próbáltak adni egy gyerekcipőben járó szférának, a civil társadalomnak. Ám a hang olyan, mint a szféra: néha halk, és néha

hangos, néha gyenge, de sokszor erős is bír lenni. Egyvalamit nem tagadhatunk el a közösségi rádió elmúlt tizenhat évétől: bátor, néhol a szó szoros értelmében heroikus vállalkozás volt. Voltak jó és rosszabb évek, de 2000–2001 tájkán úgy tűnt, hogy a kezdeti lelkesedés alábbhagy, és a hazai közösségi média hattyúdalát láthatjuk. Ám 2002-ben egy vadonatúj lehetőség nyílt a hazai médiapiacra: a közösségi rádiók egyik típusaként ezután megjelenhettek az úgynevezett *kisközösségi* rádiók.

A pályázat

Az ORTT 1218/2002. (VII. 23.) számú határozatában döntött a kisközösségi rádiózási forma bevezetéséről Magyarországon. E rádiók „nem nyereségérdekelték” vagy „közműsorszolgáltatók” lehetnek, besugárzási körzetük 1 km körüli, hetente minimum 14 órát sugároznak, és – már csak vételkörzetük nagysága miatt is – kiemelt jellegzetességük a nagyon erős lokalitásuk. A pályázat a Kulturális Közlöny 2002/16. (IX. 20.) számában jelent meg. A pályázatokat – azóta is – évente kétszer, március és szeptember elsején lehet benyújtani. Az első leadási határnapig 12 pályázati ajánlat érkezett (ORTT 2003). Az ORTT a beadott pályázatokról – a döntésre előírt 60 napos határidőt jelentősen túllépve – csak 2003 nyarán döntött, s az ekkor nyertessé nyilvánított rádiók közül az elsők 2004 januárjában kötötték meg műsorszolgáltatási szerződéseiket. Az adóberendezések beszerzése és engedélyeztetése után az első rádióadások 2004 őszén indultak be Magyarországon (EPER: 2004. okt. 1.; Remete Rádió: 2004. nov. 5).

2007 februárjában 43 kisközösségi rádiónak volt érvényes frekvenciaengedélye. Budapesten 4, Debrecenben 3, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Miskolcon – pontosabban ezen városok egyes részeiben – 2–2 különböző kisközösségi rádió működött. (NHH 2007). A pályázati kiírás az adóteljesítményt 0,5–10 W-ban határozza meg (ORTT 2003b), ám a gyakorlatban – sokszor értelmezhetetlen okoknál fogva – csak ritkán engedélyeznek 1W-nál nagyobb adóteljesítményt. A vételkörzet a 2005-ös pályázatokban (ahol ilyen adatot publikáltak) sehol sem haladja meg az 1 km-t, de bizonyos irányokban csak 200 méteres. Az így a besugárzott területen átlagosan 4–6000 lakos él. Ez a vételkörzet arra sem elég, hogy – egy konkrét példán – a hallgató otthonától a sarki ABC-ig elszétárván hallgassa a rádiót, vagy hogy az iskolába járó odahaza vagy akár a kollégiumban is hallgatni tudja az intézménye hangját. Ennek a több kisközösségi rádiós szerint irreálisan szűkre mért vételkörzetnek az a következménye, hogy a rádió sok esetben nem tudja elérni célját (lásd a kiskörösi Aroma Rádió esetét, [ORTT, 2007:17] ugyanakkor a teljesítménynövelés sem oldhat meg minden problémát, hiszen a nagyobb teljesítményű „nagy” közösségi rádiók hallgatottsága is a mérési határon mozog). A hazai gyakorlatban a bármennyire is szűk vételkörzet sem ad felmentést a szerzői jogi kötelezettségek és a médiatörvény passzusai alól. Viszont a többi rádiós pályázathoz képest a pályázati lap kitöltése jelentősen egyszerűbb, a megfelelő frekvenciát a Nemzeti Hírközlési

Hatóság jelöli ki díjmentesen, s ezért sugárzási díjat sem kell fizetni. A működéshez feltétlenül szükséges adóberendezés árát később pályázatban vissza lehet igényelni.

A műfaj meghatározása

Zane Ibrahim, a dél-afrikai Bush Radio vezetője egy közösségi rádiós konferencián feltette a költői kérdést: „Egy közösségi rádió mekkora részben közösség, illetve rádió? 90% közösség, 10% rádió” – válaszolta sokak meglepetésére. „Ne népszerű légy, hanem szükséges” – mondta. „Az érdekes műsorok, jó műsorszerkezet, tehetséges műsorvezetők alapvető hozzávalók. Egyes közösségi rádiók odáig mennek, hogy profi műsorvezetőket szerződtetnek legfontosabb műsoraikhoz. Ők talán nem értik a lényegét. A közösségi rádió egyik lényege, hogy a hibázás lehetőségét is magába foglalja.” (Fogg et al)

A kisközösségi rádiózásnak számos modellje létezik. (Hasonló rendszerben tévéállomások is működnek; ezekre nem térünk ki.) Sokszor a „község” sokkal inkább a rádiózók közösségét jelenti, mintsem a hallgatókét. Ezek sokszor a helyi teleházból nőttek ki és bár fontos a szolgáltató szerepük is, de nem kevésbé fontos, hogy a helyi (vételkörzetben élő) fiataloknak kínáljanak alternatív (vagy épp egyedüli) időtöltési lehetőséget. A „klasszikus” kisközösségi rádiók tartalma azonban sokszor a helyi közszolgálatot jelenti, mely „mindenes” (full service) jelleggel adja metszetét a helyi társadalom működésének: az önkormányzati ülés közvetítésétől az esti mesén és közéleti beszélgetőn a szombat esti diszkóig a község minden rétegét igyekszik lefedni részben „általános érdeklődésre számot tartó”, részben szűk érdeklődési körnek szóló rétegműsoraival. Más rádiók teljes műsorkínálata koncentrálnak egy tematikára vagy stílusra. A tematikus kisközösségi rádiókhoz hasonlóak egyes internetes rádiók és podcastok is (az Irodalmi Rádió, a népzenei Folkrádió, a „maszek” Podmedia Rádió, a civil mozgalmi Indymedia Rádió, a nemzeti érzelműekhez szóló Szent Korona Rádió), de ezekben – a Szent Korona Rádiót kivéve – nincsenek meg a rádiós műsorfolyam keretei. Ezek is kis községhez szólnak, ám ez a község földrajzilag szétszórt – őket egyelőre csak az interneten tudják megszólítani, s ehhez a mai magyar rádiós médiakörnyezetben a letölthető mp3 fájlba csomagolt műsorok (=podcastok) tűnnek a legjobb módszernek.

A közösségi és a kisközösségi rádiók műsora és felépítése sok tekintetben hasonló, de a kisközösségi rádiók adóteljesítménye erősen korlátozott (innen amerikai nevük: *Low-power broadcasting*, *micropower broadcasting* – mely kifejezést az USA-ban max. 100 W-os teljesítményként, nálunk a gyakorlatban max. 1 W-ként értelmezi a hatóság). A „műfaj” határait alapvetően a törvényi szabályozás vagy az adóteljesítmény határozza meg. A közösségi és kisközösségi rádiók között a lényegi különbség az engedély megszerzésének nehézségében van. A ma sugárzó hazai kisközösségi rádiók között voltak, melyek engedélyük megszerzése előtt már működtek webrádióként (Cool FM), kalózádióként (Sirius, Zsebrádió), kereskedelmi

rádióként (Tisza) és „nagy” közösségi rádióként (Szóla). A frekvencia megszerzése ezeknél a műsoridő és a stáb jelentős bővülését hozta. Mások elveszthetik frekvenciájukat és akkor a „szűk esztendőket” az interneten és/vagy kábelen vészelik át (korábban a Tilos, jelen tanulmány írásakor a Fiksz Rádió). Ilyenkor természetesen csökken az önkéntesek műsorkészítői kedve. A kisközösségi (közösségi, internetes, podcast) rádiók műsoraiban rengeteg olyan elem van (a zenéktől a felvetett témákon át a megszólalóig), melyek más rádiókban nem találhatók meg és nincs is esély rá, hogy megjelenjenek. Ezek egy része valóban csak helyben releváns. Mégis számos olyan műsor készül, mely – a műfaj nevével ellentétben – túlmutat a helyi közösség érdeklődési területén. Még sincs átjárás az egyes médiumok között, és nincs olyan „nagy” médiaszervezet sem, mely ebből a gazdag választékból válogatva azt a nagyobb közösség elé tárná. S még annak ellenére is „átjön” ezen rádiók műsora a kívülállók számára, hogy a műsorok sajátos erejét éppen az képviseli, hogy a benne megszólalt a megcélzott hallgató *személyesen ismeri*.

A hazai közösségi rádiós tájkép

A magyarországi kisközösségi rádiók a „nagy” közösségi rádióknál jóval szélesebb rádiós palettát fednek le. A közösségi rádiók három magyarországi típuspéldái az első hazai szabad rádiók budapesti képviselői: a szabadelvű, alternatív, politizáló, a mai elektronikus zenei műfajokat sugárzó Tilos Rádió, a „konszolidált”, komolyabb hangvételű, civil szférában mozgó, inkább jazz-népzene vonalat képviselő Civil Rádió és a besorolhatatlanul eklektikus, mégis koherens műsorpalettát nyújtó Fiksz Rádió. (Érdekes, hogy Pécssett e hármashoz hasonló kisközösségi rádiós tájkép jött létre a hangzásában (durván) „civiles” Remete, „tilosos” Periszkóp, „fikszes” Origó rádiókból.)³ A „közösségi” rádió a *szokásjog* alapján idehaza a szubkulturális, „civilek” – „amatőrök” – által készített rádiót jelenti: nem tartozik ide a vallási jellegű rádió, de a kereskedelmi hangvételű sem. A közösségi rádiókban is lehetnek reklámok, de ettől nem lesznek kereskedelmiek. Olyan rádió is lehet „kereskedelmi jellegű”, melyben nincs reklám: ilyen pl. a Cool FM, mely a kereskedelmi rádiók *stílusát, hangzásvilágát* és bulvár jellegű tartalmát utánozza, de maga nem az.

Arculat, hangzásvilág

A hangzásvilág vagy arculat egyébként meglehetősen dilemma egy rádió számára, hiszen a „csomagolás” helyes megválasztásával is hallgatókat nyerhet vagy veszthet. Ilyen keretező, a rádió hangi identitását meghatározó elem az adáskezdés, adásszárítás, dél/éjféli/egész órák jelzése, adásszignálok. A kisközösségi rádiók között azonban ezek az elemek kisebb fontosságúak, olyannyira, hogy az egyszerű adó bekapcsolás után „jó napot”-tal induló, szignálokat teljesen mellőző rádió is sugározhat

értékesebb műsorokat, mint egy profi szignálparkkal rendelkező, 5 percenként szlogenét sulykoló állomás. Ez megerősíti a Zane Ibrahim már idézett szavait: a közösségi rádió 90%-ban közösség, 10%-ban rádió. Ami a rádió önazonosságát meghatározza, illetve jelzi az arculati elemek közül, az a hírek és műsorvezetői megszólalások tematikája (közélet, kultúra, bulvár) és e megszólalások átlagos, illetve lehetséges hossza; a szöveges műsorok alatt háttérzene használata illetve a rádióban megszólaló zenei stílusok.

A kisközösségi rádiók civil kezdeményezésre jönnek létre, s a rádiózás a szerkesztőség tagjainak nem főtevékenysége. Önszerveződé, az „alulról jövő kezdeményezések” minden nehézségével. Ennek megfelelően a rádiók arculata is gyakran vagy „önszerveződé”, azaz *ad hoc* alakul ki; avagy – sok esetben – a főszerkesztő egyedül igyekszik egységessé kovácsolni.

A rádió „arculata” nem mindig rádiószzerű: akad profi állomáshangokkal (station voice) felmondott szignálokkal jelentkező rádió (Cool FM, Campus, EPER), másol inkább a helyi készítésű szignálok jellemzőek, melyek azonban lehetnek igen kreatívak is (Remete), megint másol legfeljebb az egyes adásoknak van (vagy nincs) szignálja, a rádióknak magának nincs kialakított hangzó arculata (Fúzió): pontosabban annak eklektikussága adja az arculatot. Több rádió maga készíti a hírosszefoglalókat: némelyek országost, mások inkább helyit, megint mások valamely rádiós hírszolgáltató előfizetői és többen egyáltalán nem mondanak (formális) híreket.

Az egyes állomások alkotóközössége hamar kialakítja a zenei műfajok sokszor szokásjogon, néha szabályzatban is előírt „három T-s” (tiltott, túrt, támogatott) besorolását. Egyes rádiókban a magyar nóta, másol a klasszikus zene vagy épp az elektronikus popzene számít – a rádiós közösség többsége számára magától értetődően – a rádiótól idegennek. Bár ritka az egyféle zenei műfajra szakosodott kisközösségi rádió, a sokszínűség egységet alkot: a szubkulturális-világzenei Periszkóp, a komolyzene és klasszikus rock keverékét adó Méliusz egyaránt koherens zenei képet adó hiánypótló állomás, míg a Campus vagy a Cool FM alapvetően egyféle, populáris (mainstream) műfajt sugárzó zenei kínálatát másol is könnyen elérhető.

Az éterbe sugárzó kisközösségi rádiók túlnyomó részében nincs nagypolitika, legalábbis rádióállomásként nem képvisel politikai irányvonalat. Nálunk nincs – nem is lehet – példa arra, hogy egy párt rádiót működtessen: ez számtalan nyugati és keleti országban közösségi rádió keretében elfogadott gyakorlat. A kisközösségi rádiók számára azonban alapvetően fontosak azonban a helyi társadalmi események és a civil mozgalmak hírei és a más médiában alig átvihető civil érdekképviselet.

Az ORTT (2007) felmérése szerint „a jó beágyazottságú, hosszú évek óta sikeresen működő civil szervezetek számára ... a közösségfejlesztői szándékkal elindult rádiózás – a várakozásokkal ellentétben – pozitív hozadékkal járt. A közösség jelentős mértékben gyarapodott új tagokkal, vagy új egyesületi partnerséget hozott létre. Előfordult, hogy a rádiózást melléktevékenységként a saját egyesületük és partnereik kohéziójának növelésére kívánták felhasználni, hogy az egyfajta kommunikációs csatornaként működjön a civil szféra szereplői és a lakóközösség között.”

A nemzetiségi-etnikai rádiókat idehaza jelenleg csak a szentgotthárdi Radio Monastir és a Rádió C képviseli (utóbbi azonban kereskedelmi szervezetként működik, egyik sem kisközösségi). Az etnikai alapon működő közösségi rádiók Nyugat-Európában – érthetően – jóval gyakoribbak, mint nálunk (nálunk az etnikai alapú rádiózás a közszolgálat feladatkörébe tartozik; civil kezdeményezésre talán ezért nem jöttek létre ilyen adók).

A kisközösségi rádiózás mint műfaj konfliktusai

Egyrészt az ORTT által engedélyezett 1 km-es besugárzási körzet lehetővé teszi a kisközösségi rádiók számára, hogy elérjenek egy közösséget, melyben a hallgatóság valóban személyesen ismeri a műsorvezetőket; másrészt ez a vételkörzet kevés a rádióknak: interneten vagy kábelen, igyekeznek a rájuk figyelők körét bővíteni, hiszen azért az is céljuk, hogy minél többen hallgassák őket. Ebből a szempontból elkülönülnek a *vételkörzethez kötött rádiók* (a helyi társadalom hangjai: kistérségi vagy munkahelyi-intézményi rádiók) és a *tematikus rádiók*, melyek egy adott érdeklődési körhöz és nem területileg kötődnek – ilyenek a vallási rádiók (Sansz), zenei (Periszkóp), oktatási (Első Pesti Egyetemi Rádió – EPER) témákra szakosodott rádiók. A tematikus kategóriát legjellemzőbb tematikájáról szubkulturálisnak is nevezhetjük, bár ez a meghatározás nem mindre jellemző.

Adásidő és vételkörzet. Az irreálisan kicsi vételkörzet miatt alapvető kitétel, hogy az adó ott legyen, ahol a célközönség: az EPER az ELTE egyik kampuszán sugároz, melynek közelében nincs kollégium: így sem az ELTE távoli karjait, sem hallgatóit nem tudja igazán elérni sugárzással. A munkahelyi rádiók is csak akkor működnek igazán, ha a munkahelyen hallgatják őket: ezzel viszont szükségszerűen zenei háttérrádiókká kell válniuk. A lakóhelyi rádiók azok, melyek igazán megfelelhetnek a kisközösségi jellegnek. Az Aroma Rádió adója azonban nem a célközönség lakhelyén (a város peremén) sugárzott: mivel adása ott már nem volt jól fogható, hallgatók híján beszüntették az adást. (ORTT, 2007) De a jól „belőt” vételkörzetű helyeken is probléma, hogy elsősorban délután érnek rá a műsorkészítő önkéntesek (nappal dolgoznak), az otthon reggel-nappal még rádiózók viszont délután átválnak a tévészésre, így megint csak patthelyzet alakul ki. 24 órában – a helyi kereskedelmi típusú rádióként működő állomásokat leszámítva – egyik rádió sem tud folyamatosan új műsort sugározni, de zenei játékos listák vagy ismétlések lehetővé tehetik a folyamatos sugárzást, ami lehetővé teszi azt az alapvető rádiós követelményt, hogy a hallgató mindig megtalálja közössége hangját az éterben (vagy az internetes stream linkjén).

A kisközösségi rádiókra általánosan jellemző, hogy a napi élő műsorvezető adásidő – a 24 órás rádiókban is! – 4 óra körüli, a maradék ismétlésekből vagy számítógép által összeállított zenékből áll össze (sokszor órákig szignál, állomásozósító nélkül).

Kérdőívünk alapján⁴ néhány tipikus válasz arra, hogy miért nem lehetséges a 24 órás sugárzás: Önkénteseink iskolába járnak (Tisza), Nincs rá anyagi és személyi kapacitás (Berzsenyi), Nem mertük az éjszakát bevállalni. Szinte mindenki napközben dolgozik, tanul (Zseb), emberhiány miatt (Pusztai), a vételkörzet szűkössége, illetve az információáramlás helyi sebessége, közösségi rendezvények, ügyek gyakorisága, a hallgatóság ingázása (Vértes).

Ki a közösség? Újabb választóvonal, hogy (a) a rádiók alkotják a közösséget, akik „buliból” rádióznak (esetleg ez apropó arra, hogy jót beszélgessenek), tehát „önmegvalósítanak” és mellékesen mindez hallható is a rádión; avagy (b) a rádió a hallgatók közösségeért jött létre, a cél az ő igényeik szerinti adások készítése, ahol csak mellékes, hogy a rádiós is élvezze-e, amit csinál.

Profiamatőr. Egy másik összeütközés a profizmus és az amatőrizmus „összecsapása”. A helyi, civil hangokat legjobban a helyi polgárok tudják képviselni, akik általában nem képzett rádiósok vagy médiaszakemberek. Profi rádiósok alkalmazása – ide értve ilyen típusú műsorok átvételét (pl. Rádió Hírszolgálat) – a civil jelleg ellenében van akkor, ha ugyanúgy készítenek műsorokat, mint a (többnyire) kereskedelmi rádióknak, viszont ez növel(het)i a hallgatottságot. Másrészt képzett rádiósok is készíthetnek – és készítenek is – műsorokat a kisközösségi rádiókban, de ezen a fórumon ők is *civilként* szólnak meg: profik, de profizmusukat független civilként tudják kamatoztatni.

Amatőr önkéntesekkel (ide értve a rádiós pályára készülő diákokat is) – sokak szerint – nem lehet kidolgozott műsorstruktúrájú rádiót üzemeltetni, hiszen az önkéntes azt csinál, amit szeret, az amatőr pedig úgy, ahogy tudja. A kettő együtt nem mindig ad hallgatható végeredményt. Ám a hazai kisközösségi rádiók műsor kínálata alapján elmondható, hogy az amatőr önkéntesek is képesek színvonalas és hallgatható műsorokat készíteni, különösen, ha nem utánozni akarnak egy rádiós stílust, hanem őszintén „önmagukat adják”.

A műsorok célja. Az őszinteség a műsorok tartalmában is fontos. „Ez emberek számára ez egy új típusú rádió, még a mai napig igazán el se tudják képzelni, hogy mit jelent a kisközösségi rádió. Szerettünk volna megmutatni egy olyan rádiót, ahol megszólal a Mancini néni és a Pista bácsi, anélkül, hogy médiasztár legyen, anélkül hogy tudnának szépen beszélni, anélkül hogy félnének megmondani a véleményüket. (Zsebrádió).” Ez ismét stratégiai kérdés: ha a rádió a kereskedelmi csatornákon és sajtóban ismert bulvár jellegű tematikát és stílust alkalmazza, hallgatásához nem kell erőfeszítés, így nagyobb közönséget érhet el, de ezzel csak duplikálja a már máshol meglévő tartalmat. E rádiós műfaj célja pedig épp az olyan tartalom előállítása, mely kiszorul a fő sodorvonalban haladó médiumokból: a kisebbségi, civil hangok kaleidoszkópjának megszólaltatása. A kisközösségi rádiók civil társadalmi céljaira az ORTT által készített felmérésre kapott válaszok is utalnak: a „média ne csupán a hatalmasságok játéka legyen”, „a kisember is részt kell, hogy vegyen a döntésekben”, „küldetésünk, hogy megmozgassuk az embereket”, „harcoljunk a közömbösség ellen”. (ORTT, 2007)

Kié a rádió? A magyar modell egyértelműen önszerveződő rádiókra épül, ahol a rádió üzemeltetője készíti a műsorokat is. Ez azonban nem zárja ki, hogy egy civil szervezet azért pályázzon meg egy frekvenciát, hogy egy stúdiót fenntartva, azt „kiadja” a város különféle civil mozgalmi, szervezetei számára. Erre egyelőre kevés igény látszik: ezen szervezetek a „mozgalmi” aktivitása a kisközösségi rádiós műfaj irányában kicsi, de ha nagyritkán mégis van ilyen, a nagyobb közönséget elérő internetet használják (pl. Indymedia). Valószínű, hogy a legtöbb rádió nem zárkózna el ettől a formától, de ezen szervezetek számára a kisközösségi rádiók rendkívül korlátozott helyi jellege miatt egyszerűen nem éri meg a befektetést. A hazai szabályozás tehát miközben engedi a civil hangokat megszólaltató műfajt, valójában ugyanezzel a mozdulattal olyan korlátok közé is szorítja, melyek ellehetetlenítik azt. Az ilyen sokszereplős rádiók a skandináv országokra jellemzőek, ahol a besugárzási körzet a magyar gyakorlatnál jóval nagyobb.

A hazai rádiós paletta osztályozása

(Az alábbi fejezetben idézett műsorrészletek 2006. január 20–február 18-i időszakban végeztek, az egyes adók esetén legalább 1 teljes napi adásidő figyeléséből származnak.)

A hazai kisközösségi pályázat rendszere szabad kezet ad a rádió alapfilozófiájához hangzásvilága kérdésében. Némelyek a gyorsan pörgő – *mainstream* popzenei kereskedelmi *hangzásra* (Cool FM) vagy *szerepre* (Campus, Ice) törekszenek és átvehetik a nagy médiumok azon jellemzőit, melyek ellenében (vagy kipótlására) jöttek létre a kisközösségi rádiók. Jellemzően minden prózai adás (hírek, beszélgetések) alatt is szól valamilyen háttérzene. Bár stílusuk nem áll összhangban a kisközösségi rádiók hagyományosan „elvárt” szellemiségével,⁵ mégis közösséginek nevezhetők, amennyiben egy közösség készíti magáról, magának, azaz ezek is olyan programok, melyek nem szólalhatnak meg a nagy – akár helyi – rádiókban: a helyi társadalom – elvárt – hangjait adják.

A Nyíregyházi Főiskola Képzési és Továbbképzési Intézet Campus Rádiója teljesen profi kereskedelmi hangzású, *mainstream* zenei, de a főiskolával foglalkozó, főiskolásokat megszólító műsorokat sugároz éjszakai automatizált rétegzeneekkel. Úgy tűnik, mintha egyszerre akarna a főiskola rádiója lenni és a város vezető kereskedelmi rádiójaként is működni (erre utal egyik szignálja is: „A Nyíregyházi Főiskola hangja az éterben az Ön rádiója Nyíregyházán”). A vendégek és a megcélzott közönség mindenestre elvileg a főiskolás fiatalok. Hogy autóreklámok, útinform stb. is elhangzanak, arra utal, hogy azért ennél szélesebb a megcélzott közönség: a leginkább fizetőképes városiak (különösen a reggeli műsorban), amire a profi, országos kereskedelmi rádióktól megkülönböztethetetlen műsorvezetés is utal. Adásrészlet, este 10: „Vendégünk egy harmadéves történelem szakos hallgató, Enikő. Hogy ünnepeztél szilveszterkor? ... Éjfélkor már túl részeg voltam. Játsoztunk egy játékot: ki szed fel több pasit egy este? Mi volt a játékszabály? Csak smárolni kellett vele, de letámadás szintjén is.” Az adásban a tipikusan bulvár kereskedelmi jellegű tematikák szex, haverok, nők, ufók, ezoterika mellett a csak főiskolásokat érdeklő témák is hang-

súlyosan szerepelnek. A rádió mindenképp jó gyakorlóterep a kereskedelmi rádiókba utánpótlásnak készülő kommunikáció szakos hallgatóknak.

A Puskás Tivadar Távközlési Technikum rádiója, a Cool FM *mainstream* alapvetően amerikai „hot ac” zenét sugároz adásideje nagy részében, melyet a Rádió Hírszolgálat átvett hírei szakítanak meg óránként. Több műsor két műsorvezetős (lány+fiú), akik „vicces” dolgokról igyekeznek beszélgetni, különféle tematikus bontásban (párkapcsolat, ezoterika, szerencse, mi lenne ha..., pszichológia). „Nap témája: ti melyik sztárra szeretnétek hasonlítani?” Egy szignálja: „Ez a Cool FM a Puskás technikum rádiója a Gyáli útról. Neked szól. Ezek a hihetetlenül jó zenék a nap 24 órájában.”

A makói Radio ICE (fenntartó: Sas Zsolt) egy helyi kereskedelmi rádió hangzásvilágát veszi át, hallgatóit tiszteletudó távolságtartással magázza. A megszokottnál nagyobb arányban ad magyar zenét, napi adásmenetében a reggeli műsorra koncentrálnak. „Ma is felrázzuk a várost és most Önök elé tárjuk, mint egy koktélt... Érdekes témák, érdekes emberek... 94.2 Rádió Ice mert van, aki hidegen szereti. ... Itt van Önökkel (xy) és a jó kis dalokon kívül a játékunk is itt van Önökkel, méghozzá arra a kérdésre, ki éneklé a Titanic c. film betétdalát?”

Mások a szintén a *mainstream* kultúrát terjesztő, de független, kevésbé bulvár, inkább *szolgáltató helyi rádiók* stílusát és szerepét veszik át (Pont Rádió), több civil tartalommal.

A mezőtúri Pont Rádió jelmondata: „Az elmúlt 50 év legjobb zenéi”, melybe azonban a népzene is belefér. Egy megszólalás pár perctől akár 20 folyamatos percig is terjedhet, közvetíti a mezőtúri testületi ülést, reklámaiban helyi üzleteket (kis ABC, kávézó, sörterasz) hirdet. [2 női mv] „Drága aranyos hallgatóink, mivelhogy 9 órától vendégünk lesz városunk polgármestere, ezért addig mi elmondjuk a horoszkópot; Frenki kollégánk fogja levelezni ezt a riportot, lehet telefonálni, lehet msn-t küldeni, sms-t küldeni, és minden kérdés el fog jutni Frenki kollégánkhoz és ő mindent föl fog tenni, ami szalonképes.”

A valóban *kistérségi* „full service” rádiók azok, melyek egyfajta „falurádióként” a helyi közszolgálat szerepét betöltik (Triangulum, Rákóczi Hírmondó, Puszta). Ezek a helyeken a rádió a leginkább naprakész helyi médium, hiszen ezeken a településeken a helyi lap általában inkább havi, mint heti rendszerességgel jelenik meg. Az ilyen rádiók műsorai civilek által, a helyi társadalomról készülnek.

Az Őri Alapítvány öriszentpéteri Triangulum rádiója napi 3 órát sugároz. Hírműsorában helyi híreket ad. Az adás fő eleme beszélgetés (férfi és női műsorvezető) helyi és egyetemes emberi témákról (egy szöveges blokk hossza több mint 20 perc), egészen komoly témákról is (pl. a halál mint tabu), igényes rock és más zenével (a zenéről is van szó a beszélgetésben). Reklám, szignál nem hangzott el a vizsgált napon.

Az Emberkék az Emberért Egyesület által működtetett rákóczi Rákóczi Hírmondó a helyi közszolgálatként működik. Szignálja egy tárogatón játszott népdalmotívum. Óránként saját híreket ad, közvetít verset, nótát, kabarét, zenei stílusa az 50–70-es évek magyar könnyűzenéje. A vizsgált időszakban hosszabb prózai műsor hangzott el a település és a Tisza-part tisztaságáról illetve a Tiszáról. Elhangoznak életútinterjúk, portrék is. A falu közösségi házának eseményeit általában élőben közvetítik.

A Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete kunszentmiklósi Puszta Rádiója a klasszikus „falurádió” típuspéldája. A kisközösségi íz zamatát a hangosan sercegő mikrofon is megerősíti. Zenéi nemzeti rock, pop, Modern Talking, régóta nem hallott vagy épp sosem hallott zenék, Máté Péter, Deák Bill Gyula, Bélga egyvelege. Külön reggeli információs magazinműsora van. Érdemes

néhány műsorából szó szerint is idézni: Pusztagora c. adásban: Lucy avagy Mancsi néni (némi akcentussal), „a széles sávú internetről lesz szó”. „Szasztok ez itt a Pusztai Rádió, én Bori (?) vagyok és itt van velem Őri Szabolcs polgármester úr, és ez itt a délutáni csevegés, amiben a pénteken megrendezett Pusztai Rádió második születésnapjáról fogunk beszélni. Hat órákor volt Molnár Péterné Aranka néninek a könyvbemutatója... „Köszöntöm tisztelettel és szeretettel a rádióhallgatókat, Asztalosné Erzsikét, a technikai asszisztent és Zsuzsannám, téged is ölelő szívvel köszöntök, hogy itt vagy velem minden hétfőn, hogy kicsit meditatívabban legyen ez az előadás. Olyan meghitt, egyszerű beszélgetés, ezért kérjük, kedves hallgatóim, tessenek kérdezni tőlünk... Tudják kedves hallgatók, ez az egyik kedvenc népballadám és annyi mindent szeretnék elmondani, és szeretném, hogy szeressék ezt a népballadát.” „A következő pedig a kedvenc barátomnak szól Zámbo Jimmytől”.

A nagyvárosok rádiói jellemzően már inkább *szubkulturális-alternatív* stílust képviselnek (Fúzió, Periszkóp), de itt is található „külvárosi” kistérségi rádió, mely valahol a két modell (kistérségi-szubkulturális) előnyeit egyesíti (Remete). Az előző kategóriák zenei világa maximálisan eklektikus, de úgy is fogalmazhatnánk: a leggazdagabb (nem véletlen, hogy már nyugaton is egyre népszerűbb a vegyes zenei stílusú „Jack FM” formátum) (Zöld, Pusztai).

A Napszél Egyesület Fúzió Rádiója már szignáljában is jelzi identitását: „A Fúziót Rádiót halljátok a 11. kerületben a 93.5 Mhz-en és az interneten...” Rockzenei műsorának szignálja: „Rockforrás hat láb mélyről avagy jelentés a béka feneké alól – az elefelejtett és a talán még soha nem hallott muzsikák műsora [...] Ez a Fúzió Rádió bőhozamú rockforrása 180 percen keresztül”. Sokszínű adásában blues, rock, cigányzene, latin ritmusok, film, jazz, kulturális kalandozások, étrend, bevezetés a szép(b)irodalomba.

A Moiré Kulturális Egyesület pécsi Periszkóp Rádiója alapvetően az alternatív kultúra (kísérleti, jazz, világzene) felülete.

A pécsi Istenkúti Közösségért Egyesület Remete Rádiója az egyik legkarakteresebb hazai kisközösségi rádió. Jelentős szerepet vállal a helyi civil mozgalomban, a civil érdekképviseletben (pl. a tubesi radar elleni népszavazásban). A helyi fiataloknak ad szabadidőeltöltési lehetőséget a helyi teleházban. Zenei palettáján nemzeti rock, elektronikus (lounge), diszkó, igényes rockzene. Esti mesét ad, egyik fő közéleti-beszélgetős műsora az „Éter, méter, potméter”.

A Zöld Rádió Közhasznú Egyesület erdőkerítési rádiója zenei palettája a vételkörzet lakóinak minden rétegéhez szólván teljesen eklektikus, alternatív, heavy metal, mainstream pop, elektronikus, diszkó, rap, világzene, blues, klasszikus, mulatós, népzene. Gyermekműsora este 8-kor jelentkezik. „Kedves gyerekek, ha bekapcsoljátok és a 92.4-re tekeritek a rádiótokat, negyed órán át mesét, zenét ... hallgathattok”. Különleges szignálja orosz, magyar, angol, német nyelven mondja be a rádió nevét. A vizsgált 93 órás időszak nagy részében csak zene és szignálók voltak. Vasárnap során több teljes istentiszteletet közvetített (konferálás nélkül). Közvetlen őszinte hangzású, fiataloktól. Stúdiója a helyi teleházban található.

A Pöcök Kulturális Egyesület halászteleki Zsebrádiója szignálja szerint „Halásztelek első kisközösségi szabad rádiója”. Internetes műsorlapja szerint „A vasárnap elég képlekeny. Rögtönzünk, ismétlünk és konzerválunk. Bármilyen megtörténhet...” Néhány idézet a műsorokból: „Szasztok, ez a Zsebrádió az FM 87 pont 8-on ...” „... És üdvözljük Elek Erzsit külön az Erzsébet utcai kisboltban, reméljük, hallasz, szia Erzi, a kiegyensúlyozott étrendről beszélgettünk” Zene: vegyes elektronikus lounge stílus. Adásában munkatárs-toborzó is elhangzik: egy Nirvana számra énekelnek fiatalok: „Ha tudsz jobbat, gyere velünk rádiózni.”

A kisközösségi rádiók között található alap- vagy középfokú intézményhez kötött iskolarádió (Kazincbarcika, Edelény, Ózd, Szerencs diákrádiói), és felsőfokú intézmény diákrádiója is. Ezek a rádiók általában nem intézményi, hanem ez esetben is civil – azaz diák, tanár – kezdeményezésre alakultak, de az intézmény is „magának” tekinti őket. Az *oktatási* intézményekben működő rádiók nem feltétlen oktatási műsort készítenek (a kereskedelmi hangzás felől ilyen a Cool FM vagy a Campus Rádió, a közszolgálati hangzás irányából a Méliusz Rádió), de oktatási formátumú is található (Berzsenyi, EPER). Ezek kötődése anyaintézményükhöz hármas: egyrészt az intézmény (vétélkörzet) életéről szólnak műsorai (diákkezdeményezések, hallgatói önkormányzatok tevékenysége), másrészt az intézmény közössége: hallgatói, tanárai is készítenek saját érdeklődésüknek megfelelő műsorokat, harmadrészt az intézmény céljával azonosuló (oktatási, ismeretterjesztő) programok is készülnek, vagyis maga az oktatási intézmény bújik a rádió bőrébe, használja a rádiót saját alapcéljaira. Miközben ez a legnehezebb feladat, ez adja a legmaradandóbb tartalmat is. Ez megint csak a médiapiac szokásjogának kérdése: India, Egyiptom, Olaszország vagy Japán országos távoktatási tévé- és rádióállomásokkal rendelkezik.

A Média Universalis Alapítvány ELTE BTK-n működtetett Első Pesti Egyetemi Rádiójának gerincét az egyetemi előadások – azaz a vételkörzetre legjellemzőbb „jelenség” – szerkesztett felvételei adják, melyeket kb. 10 perc zene („jogdíjmentes” elektronikus, klasszikus, jazz) választ el. Az előadások blokkját a „magazinok blokkja” követi, egyetemi kulturális-irodalmi műsorok. Hírek, reklám nincs, élő műsort a rádiós szemináriumok alatt és alkalmanként délutánonként sugároz. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Berzsenyi Rádióján a diákok készítenek helyi, kulturális, irodalmi, ismeretterjesztő műsorokat. Ezek honlapjukról le is tölthetők.

Vannak oktatási intézmények, amelyek a *közszolgálati* rádió merevebb stílusában, készítenek szolgáltató műsort (Méliusz).

A debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Méliusz Rádiójában a hírek, riportok a főiskolához vagy a keresztyén valláshoz kötődnek. Hangvétele egyszerű, nyugodt. A félóránként jelentkező (ismételt) híreket főiskolás hallgató olvassa fel. A főiskola „társadalmi célú hirdetése”: meghirdetett képzések. A delet a debreceni nagytemplom harangja jelzi. „A mikrofonnál V. J. kommunikáció szakos főiskolai hallgató. Híreink következnek a nagyvilágból.” „Kedves hallgatóink! Műsorunkat komolyzenei összeállítással folytatjuk. A következő csaknem fél órában barokk szerzők műveiből válogatunk itt, a Méliusz rádióban. Tartsanak velünk itt, a 88 MHz-en.” „Ebben a félórán a Pink Floyd és a Yes felvételeit hallhatják itt a Méliusz Rádióban”.

Hazánkban csak egyetlen példája van az Amerikában nagy számban sugárzó „fiatalos”, zenei stílusát tekintve keresztyén popzenei *vallásos-hittérítő* rádióknak, és épp a kisközösségi „piacon” (Sansz). Az USA-ban az ilyen kisteljesítményű rádiók adásidejük jelentős részében műholdról átvett műsorokat sugároznak, s a magyar példa is kevésbé kötődik vételkörzetéhez: bárhol lehetne. Vallásos műsorok, általában vasárnapi miseközvetítések (akár egymás után több felekezeté is) helyi szolgáltató jelleggel több más kisközösségi rádió műsorában is megtalálhatók: ezek a helyi

társadalom számára alapvetően fontos tartalmak, hiszen itt egy földrajzi közösségen belüli lelki közösség egyik kiemelkedően fontos eseményét közvetíti a rádió.

A székesfehérvári Alba Sansz Alapítvány Sansz Rádiójának egyik szignálja: „Unod a komolykodós reklámot és unalmas zenét? ... A Rádió Sansz mindent megad: zene, Biblia, tanítások a nap 24 órájában.” A szignálók kereskedelmi rádióhoz hasonló hangzású fiatalos stílusúak. Zene: keresztény pop- és rock (magyar is), gospel. Rádió Hírszolgálat órás hírek. Az adásidő fő részében hosszú, angol-magyar élőben fordított „tanítások” (utána elhangzik: az elhangzott hanganyag megvásárolható...). Földrajzi helyhez kötött műsora az „Ima Székesfehérvárért”.

Összegzés

A civil kezdeményezésekre, önszerveződésre építő kisközösségi rádiós piacon Magyarországon hamar megjelentek a legkülönbözőbb stílusú állomások, azonban mindegyiket összeköti, hogy olyan tartalmat szolgáltatnak, melyet más rádiók nem tudnak vagy akarnak: a helyi társadalom hangjaként működnek, szubkulturális és civil tartalmat közvetítenek, a civil mozgalmak és a „kisember” fórumai. Tudnak őszinték lenni, hiszen nem kell „megjátssaniuk” magukat sem a reklámozók, sem a támogatók vagy a szavazók kedvéért. Ennek sajátos záloga az önkéntes munka éppúgy mint a minimális vételkörzet, amik ugyanakkor a rádiók korlátait is megszabják. Ez aztán nem ritkán vezet oda, hogy ezek a rádiók nem tudják hatékonyan megvalósítani alapításukkor kitűzött céljait; de – akárcsak a demokrácia esetében a Magyarországon lehetővé tett számos rádiós működési forma közül a helyi civil társadalom fórumaként egyelőre ez a legjobb megoldás.

Esettanulmányok

Zsebrádió

A rádió alapítása és működtetése egy baráti közösséghez fűződik. A nyolcezer lakosú agglomerációs község, Halásztelek kulturális életének fellendítése volt az elsődleges céljuk. A társaság első ilyen irányú tevékenysége egy bérelt helyiségben üzemeltetett vendéglátóipari egység létrehozása volt, vagyis egy olyan kocsmáé, amely jó zenéssel, minőségi borokkal kívánt alternatívát nyújtani a környéken jellemző kannásboros, mulató technós egységekkel szemben. Innen adott a mai Zseb őse, még kalózádióként, néhány száz méteres körzetbe sugározva a kocsmában hallható zenék, események hangját. 2003 tavaszán zárt be a hely, de a csapat tovább szeretett volna lépni. Halászteleken nem csak az ifjúság kikapcsolódási lehetőségei korlátozottak, de a kisebbeknek sincs olyan terük, ahová el lehetne őket vinni, az iskolai programokon kívül semmivel nem lehet foglalkoztatni őket. Az egyesület kézműves szakkörök, táncházak, a játszóház üzemeltetésébe fogott, kör-

nyezettudatosságra nevelt, népművészettel foglalkozott. 2003 nyarán jelen voltak a Művészetek Völgyében játszóházzal, fotólaborral, és a hordozható rádióadóval, Veronika 800 Milliwatt néven. Ez volt az a szellemi közeg, amiből elindult az ötlet és a szándék, hogy az egyesület jelentkezzen az ORTT frekvenciapályázatán. Szerecsés konstelláció állt össze a csoportban, ugyanis voltak közöttük már Civil- és Tilos rádiós műsorkészítők, ott volt Gelencsér Árpád, aki az első adót maga építette, és például a stúdió mostani telefonhibridje is az ő munkája, volt aki a pályázatokhoz értett, vagyis minden fontos területre akadt szakember. 2004 májusától meg is kapták a frekvenciát, amit júliusban kezdtek el használni, mert akadtak problémák a források előteremtésével, hiszen az ORTT is folyamatosan szűkítette a rendelkezésre álló keretet, miközben újabb halasztásokat kértek a Zsebrádiósok. De például az önkormányzat által rendelkezésre bocsájtott épületet is saját kezűleg kellett alkalmassá tenni arra, hogy emberi tevékenység folyhasson benne, no és a pincébe is kellett egy elválasztófal, hangszigetelés, a stúdió technikájának összeállítása. A néhány négyzetméteres épület földszintje ugyanis a község teleházaként funkcionál, az egyesület kezelésében. Innen a rádió informatikája, a szomszéd szobában a kézművesbolt van, annak pincéjében pedig a játszóház.

A rádió eszmeiségében, zenei kínálatában célkitűzése szerint az országos rádiók által kevésbé játszott műfajok mellett kötelezi el magát, műsorában nem tűri meg a „kommersz” zeneszámokat. Ez persze szubjektív kategória, Kérdéseinkre úgy definiálta a kerülendő zenék halmazát mint azokat az alkotásokat, amelyek szerzőinek fő motivációja a pénzkeresés. A zenék szubkulturális jellegűek, de a „népzenétől a drum 'n bass-ig” széles skálát ölelnek fel. Vagyis a Zseb is, más civil adókhoz hasonlóan, az eredeti közösségi szellemiségnek megfelelően a média fősodrába be nem kerülő zenéssel foglalkozik. Ehhez oly mértékben tartják magukat, hogy igyekeznek pontosan tudatosítani az újabb műsorkészítőikkel, ha azok olyan felvételt játszanak, ami nem egyezik az eredeti célkitűzésben szereplő szellemiséggel. Opettet nem engednek, opera mehet, autentikus népzene, világzenei feldolgozások mehetnek, de lakodalmas vurstlizene nem.

A Zsebrádió számára a közösségiség a legfontosabb. Mivel önmaguk urai, játszhatnak saját szabályaik szerint. A hallgatói visszajelzéseknek, ötleteknek mindig van helye, de ez sem külső megfelelési kényszerként jelentkezik, ilyen értelemben az alkotói közösség a legfontosabb, azoknak az embereknek az értékrendszere, akik szabad idejükben itt műsort készítenek. Éppen ezért kerülnek előtérbe a beszélgetős, zenélős műsorok: a helyi hírek összegyűjtése, vagy akár egy önkormányzati testületi ülés felvétele, megvágása olyan feladatot jelentene, ami hosszabb, komolyabb munkát, előkészítést, tehát időt igényelne a műsorkészítőtől, és mivel ezt senki sem megélhetésért csinálja, így nincs napi hírszolgálat. Az önkormányzati információkkal egy hetente jelentkező műsor foglalkozik.

A toleranciára, tájékozottságra alapuló értékrendet igyekeznek az ifjabbaknak továbbítani. Van ugyanis saját utánpótlás-nevelésük is, hiszen többen vannak akik a játszóházból kerülnek a műsorkészítők közé. Az egyesület tevékenységei nemcsak tér-

belileg illeszkednek szervesen, természetes, hogy segítenek a gyerekrendezvényeken a rádiósok, vagy, hogy a rádiósok buliján segítenek építeni az egyesület egyéb tagjai. „Önkéntes”-ként hivatkoznak munkatársaikra az egyesület tagjai. Az ilyen, sokszor akár megerőltető fizikai munkák a bennfenntesség és az összetartozás érzését adják bárkinek, aki odamegy segíteni, és ilyenkor az egész valójában egy „jó buli”.

A közösségi rádiózás magától értetődő jellemzője a lokalitás: a hallgatók igényekkel, ötletekkel fordulhatnak a rádiósokhoz, messze túlmenően a kívánságműsorok szintjén. Előfordulhat, hogy valaki bekopogtat egy olyan cd-vel a kezében, amiről öt perccel azelőtt esett szó adásban, mint ahogy számos műsorkészítő van aki előbb hallgató volt, majd megszólalt műsorban, elhívták vendégnek, végül saját műsora lett. A közösségiség alapvetően nem abban jelentkezik, hogy Halásztelek közösségét kiszolgálja az egyesület, hanem, hogy konkrétan a rádió körül, annak tevékenysége folytán alakul ki egy csoport, egy szellemi közeg, ami így alakító tényezőjévé válik a környék helyi társadalmának. A zsebrádiósok szerint közösségük szerkezete így vázolható fel: van egy 15–20 fős mag, akik a kezdetektől fogva együtt vannak, a legaktívabbak, és akik leginkább magukénak érzik az ügyet. Körülbelül ötvenen foglalkoznak a rádióval, ehhez hozzáadódnak azok akik a játszótér körül mozognak. És a harmadik réteg akik effektíve nem rádióznak, de hallgatják, megfordulnak a helyszínen, zenéket adnak, és alkalmanként, ha szükséges, besegítenek valamiben – az ő létszámukat 100–150 fő közé teszik. Összevetve, ez egy nyolcezer lelkes településen igen jelentős, aktív civil szervező erőnek mondható.

Cool FM

A Cool FM először az interneten hallgatható rádió volt, 2001 februárjában, a Pus-kás Ferenc Távközlési Technikum szervezésében. A stáb az iskola diákjaiból verbuválódott, az intézmény vezetése Sallai Istvánt alkalmazta a csapat irányítására. 2004 május 1-jétől fogható az adás az éterben. A pályázat lehetősége gyorsan eljutott az iskoláig, mivel az ORTT sok munkatársa rendelkezik „puskásos” gyökerekkel. Az iskola már rendelkezett egy 100 wattos adóval, így az adástechnika előteremtése nem okozott gondot. A stábben természetesen nagy a fluktuáció, hiszen a rádió elsősorban a diákoké, akik közül sokan felhagynak a rádiózással érettségi után, vagy éppen máshol folytatják.

„Olyan közösségi rádiót akartunk csinálni, amit hallgatnak az emberek” – vagyis mai, modern slágerzenét játszanak beszélgetős műsoraikban, a 15–35 éves korosztályra összpontosítva. A beszélgetések, hírek témájában igyekeznek a diákságot segíteni információkkal, az őket érdeklő, a korosztályuknak fontos kérdéseket előtérbe helyezni. De minden műsornál az az alap koncepció, hogy informáljon és szórakoztasson is, mivel ma már Sallai szerint a rádiót azért hallgatják az emberek, hogy szórakozzanak, nem pedig informálódási céllal. A műsorvezetők a főszerkesztővel egyeztetnek a műsorok témájáról, itt kerülnek ki a rostán a „pikáns, vagy a rádió

alapkoncepciójába nem illő” témák. A műsorkészítési elveknél fontos szempont a hallgató, akit „nem szabad lefárasztani”.

Hangzásában, szerkesztési elveiben tehát erősen emlékeztet az adás a kereskedelmi rádiókra. A kereskedelmi adókat imitáló műhely képét Sallai ugyan elutasítja azzal, hogy 51%-os vállalt szövegarányuk van, ám ez önmagában nem mond el-lent létező kereskedelmi adóknak (például Café). Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy számos közösségi adótól eltérően a Cool nyilván nem teljesen független: egy középiskola rádiója, ami egyértelműen bizonyos fokú önfegyelmet von maga után, és mutat egyfajta irányt a képviselt értékrendben is. Ugyanakkor az iskolai jelleg mégsem hagy különösebb nyomot a műsorstruktúrában, hiszen nincsenek oktatási-, ismeretterjesztő műsorok. Ugyanígy nem jelenik meg a rádióban, hogy helyileg hol van, nem tölt be közösségi funkciót. A stáb szerkezete kettős: egyrészt a diákságból áll, akik nyilván egyfajta szakkörként tekintenek a rádiózásra, amit az iskola szolgáltat számukra – nem alaptalanul. Az ő tevékenységüket egy három fős csoport koordinálja, akik az iskola alkalmazásában állnak. Ennél fogva a rádió itt más közösségi adóktól eltérően nem a saját stábjából „él”, a hosszú távú tervek, elképzelések csak a főszerkesztőre és segítőire hárulnak – ilyen körülmények között már érthető, bár még mindig meglepő, hogy az egyébként méltán elfeledett, több szempontból problémás realaudio formában adnak az interneten, Sallai reményei szerint azért már nem sokáig.

Nincsenek tehát például informatikusok, vagy bármilyen külsős segítők, ami nem könnyíti meg a dolgukat. Mindez csak akkor kérdés persze, ha a hallgatói érdekek egyáltalán felmerül, hiszen elvekben a rádióknak határozott célja van: szórakoztatni, egyre professzionálisabb műsorokkal, de a hallgatói visszajelzések módja, a hallgatók igényeinek alakító ereje éppolyan korlátozott mint egy kereskedelmi rádiónál. A beszélgetős-zenélős könnyű műfaj pedig a rádiózásnak csak egy szeglete, a műsor formátuma mégis ebben merül ki, ami valamelyest ellentmond a rádió vélhetően fő céljának, amely az oktatás, a szakma megismertetése a diákokkal, a tapasztalatszerzés. Úgy tűnik, a rádiózás tartalmi igényessége helyett inkább a szabadidős tevékenységi funkció van a hangsúly, azon az élményen, hogy a diákok élőben beszélhetnek mikrofonba, könnyed témákról, súlytalanul, aztán gyakorolhatják a vágást. Az iskola presztízsét emeli, hogy saját, működő rádióval rendelkezik, aminek jól felszerelt stúdióját be lehet mutatni a nyílt napokon, de az már nem foglalkoztatja, hogy éljen a kulturális, társadalmi, közösségi lehetőségekkel, amit a frekvencia birtoklása nyújt.

Rákóczi Hírmondó

Ez a rádióadó ékes példája az egyéni elhatározások erejének, erősen kötődik Bede Judit személyéhez. 1999-ben hozta létre az Emberkék az Emberért közhasznú egyesületet közösségi funkciók ellátására: kiállításokat, gyermek- és ifjúsági szabad-

idős, illetve hagyományörző programokat szerveztek. Ők adták be a pályázatot Rákóczi falva teleházának létrehozására is. A rádió elindításában kulcsfontosságú mozzanatnak tartja Bede, hogy 2000-ben a Nonprofit Médiaközpont, a Közösségfejlesztők Egyesülete meghirdetett egy médiakurzust, ahol egy gyorstalpaló, intenzív képzés keretében betekintést nyújtottak az érdeklődők számára a nyomtatott- és az elektronikus média alapvető jellemzőibe. Itt sajátította el azt az alapszintű know-how-t, amivel bele lehetett vágni a rádió megszervezésébe.

Második próbálkozásra elfogadta a testület a pályázatot, ebben a rádió közműsorszolgáltatóként volt megjelölve, napi tíz órás adással. A helységet az önkormányzat adta, a felszerelésük nagy részét kölcsönbe kapták. Bede önkénteseket toborzott és a közszolgálati adóktól hívott szakembert az első stábgyűlésekre.

Az egyesület olyan rádiót akart, ami a „hagyományos értékeket próbálja megőrizni”. Az emberre kívánnak koncentrálni. Olyan témákat választanak, amelyek „közelebb viszik egymáshoz az embereket”, érzelmileg is hatnak a hallgatókra. Foglalkoznak szépirodalommal, zenei kínálatukban régi klasszikusokat, vagy értékkel bíró újabbakat játszanak, a stáb konkrét koncepcióval bír. Ez a gyakorlatban főleg klasszikus rockzenét jelent (pl. Led Zeppelin), régi magyar slágereket (a jellemzően megkerülhetetlen Illés-Metro-Omega hármas), de van kifejezetten népzenei adás is. Hangsúlyozza az emberközelség fontosságát, és az ilyen kisrádió fontos sajátosságát, hogy szerves kapcsolatban van a helyiekkel, ide be lehet jönni az utcáról.

A Hírmondó a hírműfajokra is nagy hangsúlyt fektet, élőben közvetít a nekik otthont adó közösségi házból rendezvényeket. Oknyomozó riportokat is készítenek, feldolgozták nemrég például a község ötvenhatos eseményeit, és foglalkoznak a falu életét érintő dolgokkal, a szeméttelép felszámolásától kezdve a védett madarak fészkelőhelyeinek felforgatásáig, vagyis klasszikus közszolgálati funkciókat látnak el. Büszkéek arra, hogy beépültek a falu történelmébe, archivált anyagaikon olyan emberek szólalnak meg, akik ma már nem élnek, riportjaik, interjúik már mindig részét fogják képezni a helyi társadalom kulturális örökségének.

Érdekes módon, más rádiókkal ellentétben a Rákóczi Hírmondó adása reggel hétkor kezdődik és délután ötig tart, mert Bede szerint a hallgatók „hat óra után már beülnek a tévé elé”. Nem háttérrádió akarnak lenni, műsoraik informatívak, odafigyelést igényelnek. De mivel adásuk délután véget ér, ez erősen korlátozza az elért hallgatók körét, főként nyugdíjasokra, munkanélküliekre, tehát inaktívokra.

A törvényben megszabott mennyiségű hirdetési időt nem tudják kihasználni, egyrészt mert kevés az alkalmas vállalkozás a vételkörzetben, másrészt ehhez kellene egy hirdetésszervezőt foglalkoztatni, amit nem engedhetnek meg maguknak. Az egyesület anyagi helyzete egyfajta a harc a túlélésért. Jelen pillanatban minuszos, pluszforrásokra lenne szükség, amelyeket Bede szeretne újabb szolgáltatások bevezetésével előteremteni. Ahhoz nyúlnak amit érnek, például leszállékolt munkatársak alkalmazásával bértámogatáshoz jutnak. Hárman kapnak juttatást a munkájukért, a többi önkéntes, de ezek nagyon kevesen vannak, mert „mindenki azt kérdezi: Mennyit fizetsz?” Nem tud komoly közösség kialakulni az egyesület körül, mert a falu

Szolnok tőzsomszédságában egyre inkább alvóvárosként funkcionál. A rádió indulása környékén sok olyan hangot lehetett hallani, amelyek szerint „Minek ide rádió, amíg még aszfaltút sincs?”, de ez is a küldetéstudat része, megismertetni, tudatosítani a helyiekben a dolgok működését, például a rádió fontosságát. Ugyanakkor sok olyan visszajelzést kapnak, ami azt mutatja, hogy örömet tudtak szerezni, fontos kérdéstről tudtak beszélni, vagyis amik miatt akkor úgy érzik: érdemes. Bede szeretné ha a rádió nagyobb vételkörzethez jutna. Olyan fejlesztésekre pályáznak most, amikkel kisrégió szintre lehetne emelni a rádiót, ami több hallgatót, több hirdetőt, biztosabb hátteret jelentene, s így a Hírmondóból többet ki lehetne hozni, jobban szolgálhatná a térség érdekeit.

Úgy tűnik, a rádiót Bede Judit agilissága, elszántsága működteti, egy olyan közegekben, amely nem közömbös ugyan, de javarészt csak passzívan befogadja a rádió műsorait. Sok nyugdíjasnak okoznak örömet, és más korosztályok képviselői is vannak a rendszeres hallgatók között, de a nappali sugárzás miatt éppen a potenciális hallgatók nagy részét nem érik el. A nappali sugárzás fő oka viszont pusztán az emberhiány, hogy a rádió léte egyelőre nem tudta annyira megmozgatni a helyi közösséget, hogy a lehetőséggel élve néhányan este is készítsenek műsort, a későbbi órák felé eltolva az engedélyezett műsoridőt. A háziasszonyok és az idősebbek valóban jellemzően a sorozatoknak szentelik magukat este, így ezek a tényezők együtt gátolják az egyesület körüli pezsgőbb közösségi élet kialakulását, mely egyébként vélhetően amúgy sem alakul ki könnyen egy agglomerációs, zárkózott „alvóváros” esetében. Így egyelőre marad a valóban pótolhatatlan értékeket teremtő helyi rádiózás „egyemberes” harca a fennmaradásért.

Sirius

A gyömrői Sirius rádió mesébe illő történetét számos médium feldolgozta már, újságcikkektől dokumentumfilmig. Történet az idős rádiótechnikusról, aki saját kezűleg épített adót, antennát, garázsban stúdiót barkácsolt, nyugdíjából részletre vásárolt cd-lejátszós deckeket, történet gáncsoskodókról, hatóságokról, és aláírásgyűjtésről, itt minden romantikus közhely megtalálható, és igaz. És minden racionális számításnak, esélynek ellentmondóan, Lacy István működteti a helység saját helyi rádióját, a mai napig is.

Rögtön a rendszerváltás után nekilátott a terv megvalósításának, ő nem várt a frekvenciamoratórium leteltére, a médiaháború lezárására. Eljött az idő, technikai feltételek adóttak, demokrácia van, rádiót kell csinálni, mert a városnak szüksége van rá. A kilencvenes évek elején a rádió teljesen illegálisan belefogott a műsorszórásba, kezdetben eltűrték. Lacy úr érdeklődött a legalizálás lehetőségei iránt, a szabályozatlanság korszakában még bíztatták azzal, hogy csak tegye a dolgát, a szabályozás majd kialakul. De nem a jogszabályi környezet idomult a Sirius rádióhoz persze. A rádió születése óta már az ötödik adóval működik. A Hírközlési Felügye-

let minden olyan alkalommal megjelent Lacy István udvarán, amikor valaki bejelentést tett a kalózárádió működéséről. A jelek szerint voltak, akiket zavart a rádió léte. Ilyenkor az adót elszállították, Lacy úr újat készített. Semmi különös motiváció nincs hajthatatlansága mögött, csak az elhivatottság, ahogy ő maga mondja: a megszállottság. Egy ilyen helyen, mint Gyömrő, tragikus információszegénységben élnek az emberek, itt, a 21. században. Az önkormányzat rendeletet hoz arról, hogy mikor lehet avart égetni, de ezt „csak úgy hallják” az emberek, pontosan senki nem tudott, hiszen ezt a hivatalban kiírják, és kész. Ők 1994-ben már közvetítették az önkormányzat testületi üléseit, a stúdióba ellátogattak a képviselők. Persze többen mondták, hogy a másikat ne hívják meg akkor már, de Laczy István öntudatosan mondta mindig: „Dehát ez közszolgálati rádió!”.

A „stáb” jelenleg négy főből áll, Lacy mellett két másik nyugdíjas, és egy tanár, aki szabadidejében rádiózik itt. Ő Rakó Attila, aki arra emlékeztet, mennyire felbecsülhetetlen értékű volt, amikor ő Üllő testületi ülésére már úgy érkezett meg, amikor ott volt képviselő, hogy már ismerte Gyömrő álláspontját a két település közötti fontos közös ügyben, a rádió közvetítésének köszönhetően. Volt olyan eset, hogy valaki megkérte őket, olvassák be, hogy eltűnt a kutyája. S két órával később a kutya megkerült Maglód határában. Máskor egy természettudományi újságban talált cikk a cukorbetegségről segített valakinek abban, hogy felfrissítse a diétáját. Megszólalt pap, orvos, a városka minden fontos tényezője. Könnyű belátni tehát, hogy milyen fontos kulturális-közéleti funkciókat lát el a rádió a maga egyszerű eszközeivel. Lacy István hangsúlyozta, hogy ők nem tudták, hogy ezt hogyan kell csinálni, ezt meg kellett tanulniuk. A tesztüzem során az első zeneszámok lejátszása után győzködték a helyiek, hogy „beszéljenek”, valamit mondjanak, csináljanak műsort. Nyilvánvaló, hogy keveset tudnak a professzionális rádiózásról, és szívesen látnák a segítséget, de nem tolonganak a Sirius ajtájában a fiatalok, égve a szereplési vágytól. Voltak ifjabbak, zenés, műfaji műsorokkal, de most csak ők négyen vannak, és a műsor nagyobb részét egyedül viszi Lacy úr. A hallgatók inkább az idősebbek táborába tartoznak, akiknek „nehezebbre esik már az olvasás”, vagy nagy örömeiket lelik a kívánságműsorban. Az adó zenei radikális eklektikája alapján azonban „nincs olyan aki harminc percen belül nem hall magának való zenét”, legyen szó akár house-ról, mondja az idén 72. életévét betöltő rádiós.

A Sirius rádiónak tehát Lacy István nyugdíja képezi a költségvetését, azért adnak műsort csak heti öt napon és csak délután, mert ennyire futja az idejükből. Az önkormányzat a másfél évtizedes fennállásuk óta százszázalékos nagyságrendben támogatja őket, vállalkozókról szó sincs, alkalmanként hoz a postás egy-egy borítékot, amiben ezresek lapulnak. Az ORTT pályázata legalább arra lehetőséget adott, hogy ne legyen törvényellenes az, amit csinálnak, de történetük során sok harcot megvívottak, és a jövő bizonytalan. „Nem kell a 21. században kistérségi tájékoztatás?” teszi fel a költői kérdést Lacy úr. Neki egyértelmű válasza van erre a kérdésre.

Jegyzetek

1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról.
- Az általunk közösséginek nevezett forma a törvényben nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatóként jelenik meg: „ez olyan műsorszolgáltató, amely nemzeti és etnikai vagy más kisebbségi, kulturális cél vagy hátrányos helyzetű csoport szolgálatát vállalja, vagy a lakóhelyi közösség közéleti fórumaként kíván szolgálni, ha a műsorszolgáltatásból származó – elkülönítetten nyilvántartott – pénzügyi eredményét kizárólag a műsorszolgáltatás folytatására, fejlesztésére használja fel.”
- Köszönet Hizsnyik Dénesnek a pécsi helyzet ismertetéséért.
- A Civil Rádiózásért Alapítvány a Nemzeti Civil Alapprogram támogatásával 2006. december és 2007. május között kérdőíves kutatást folytatott a hazai kisközösségi rádiózás felmérésére. A kérdőívek teljes körű feldolgozása jelen tanulmány írásakor kezdődik, így e helyen csak néhány elsőre érdekesebbnek tűnő választ közlünk.
- Azaz itt is megjelenik a közszolgálatosság meghatározásának vitáiból ismert elitista kontra populáris elmentét.

Irodalom

- Cserháti Ákos (2006): Az önkéntesség motivációi és az önkéntesség egy különleges terepe: a közösségi rádió. *Civil Szemle*, 2. 17–35.
- Fogg, Ally-Korbel, P.–Brooks, C. (2005): *Community Radio Toolkit*. Radio Regen.
- NHH: Érvényes engedéllyel rendelkező kisközösségi helyi URH-FM műsorszóró rádióadók 2007. febr. 1-jei állapot.
- ORTT (2003): J/2175. *Beszámoló az Országos Rádió és Televízió Testület 2002. évi tevékenységéről*. (2003. júl.)
- ORTT (2003b): *Az Országos Rádió és Televízió Testület pályázati felhívása helyi, rádiófrekvenciák hasznosítására kisközösségi rádiók céljára*. http://www.ortt.hu/palyazatok/7/1149557330helyi_radio_20030716.doc
- ORTT (2005): J/14615 *Beszámoló az Országos Rádió és Televízió Testület 2004. évi tevékenységéről* (2005. feb.)
- ORTT (2007): A kisközösségi rádiózás Magyarországon. (2007.03.13)
- Wikipedia 2007 Low-power broadcasting
- i4D Magazin. 2004. aug. http://www.i4donline.net/aug04/india_community_radio.asp
- <http://www.rsm.govt.nz/publications/dps/dp12.pdf>